
О. С. Головащенко, аспірантка НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України

Соціальна й правова спрямованість держави за Конституцією Пилипа Орлика 1710 р.

Важливим етапом на шляху розвитку та систематизації права України в XVII — на початку XVIII ст. стала розробка «Пактів й конституційних законів та вольностей Війська Запорозького» (1710 р.), які прийнято вважати першою Конституцією України. Унікальність цього документа в закріпленні нових державних, політико-правових та соціальних пріоритетів, а також демократичних засад державного устрою. Це був своєрідний суспільний договір між гетьманом та народом, заснований на демократичних принципах та укладений на невизначений термін. Конституція визначала прогресивний історичний напрям державних реформ, її положення закріплювали державний суверенітет України, принципи зовнішньої політики, визначали кордони держави, «права та вольності» козаків, повноваження гетьмана та урядовців, а також закріплювали основні принципи податкової системи.

Головною ідеєю Конституції було забезпечення незалежності України від Москви, щоправда, за допомогою інших країн. Саме тому Україна проголошувалася суверенною державою під протекторатом шведського короля Карла XII. Велика увага була приділена відносинам України з Кримським ханством. На гетьмана був покладений обов'язок дбати про «стійкий союз і братерство» з Кримським ханством.

Особливої уваги заслуговує новий устрій козацької держави. В Україні вперше встановлювалася парламентська республіка, яка мала перешкодити узурпації всієї влади в руках гетьмана. Конституцією запроваджувалося загальне виборче право та виборність усіх цивільних і військових посад з наступним затвердженням кандидатур гетьманом.

Проте особливого значення для розбудови української держави набував принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, головною метою якого було запобігання свавілля влади та недопущення узурпації влади гетьманом. Законодавчу владу мав представляти парламент, який складався з Генеральної Старшини, цивільних Полковників, Генеральних радників, полкової старшини, сотників та представників Запорозької Січі. Між сесіями парламенту його повноваження виконували гетьман разом з Радою генеральної старшини. Разом вони уособлювали найвищу виконавчу владу. Розгляд судових справ було покладено на Генеральний Суд, який повинен був винести справедливе рішення з будь-якого питання. Закріплення принципу поділу влади у Конституції свідчило про намір забезпечити демократичний характер державної влади та спробу законодавчо захистити права та свободи людини.

У Конституції визначався не лише новий підхід до організації та функціонування держави, але й нові гуманістичні позиції відносно правового положення особи у суспільстві. Так, на гетьмана покладалася обов'язок заборонити зловживання владою урядовцями з метою недопущення порушення прав тих, «чий заслуги перед батьківщиною менші». Можна також говорити про спробу закріпити соціальні права людини. Конституція встановлювала соціальний захист знедолених, яким гарантувалося звільнення від сплати податків та інших повинностей. Передбачалось забезпечити військо платнею не тільки під час війни, а й після її закінчення. Отже, незважаючи на відсутність безпосередньої вказівки на соціальні права, у Конституції встановлювались принаймні деякі пріоритетні напрямки у діяльності держави, які були покликані гарантувати соціальний захист не тільки урядовцям, а й народу.

Таким чином, слід зазначити, що навіть надзвичайно складні військово-політичні умови, в яких відбувалося розробка першої Конституції, не завадили процесу формування і розвитку держави і права України в демократичному напрямку.